

Κριτικός Μαρξισμός και Λογοτεχνία Επιστημονικής Φαντασίας

Εισαγωγή

Το παρόν άρθρο αναφέρεται στην ιδεολογική εγγύτητα ανάμεσα στην Μαρξιστική Θεωρία και την επιστημονική φαντασία καθώς και τις εκφράσεις της Ουτοπίας μέσα σε αυτή, σύμφωνα με τις θεωρήσεις των Μαρξιστών θεωρητικών και κριτικών της επιστημονικής φαντασίας.

Στο σύνολό τους τα κείμενα επιστημονικής φαντασίας θεωρούνται εκφράσεις τόσο της πολιτικής άποψης όσο και της ιδεολογίας της κοινωνίας, η οποία κυριαρχείται από την Επιστήμη και την Τεχνολογία, δηλαδή ως δημιουργήματα με συγκεκριμένη κοινωνική λειτουργικότητα στο χώρο των πολιτιστικών πρακτικών. Επιπλέον, η επιστημονική φαντασία, ως διαδικασία κοινωνικής και πολιτισμικής παραγωγής, παρουσιάζει μια διαφορετική προσέγγιση του Φυσικού Κόσμου μέσω της Επιστήμης και της Τεχνολογίας, αναπαριστώντας μια πολιτισμική και ιδεολογική ανάλυση της διερεύνησης των επιδράσεων της Επιστήμης στο άτομο, την κοινωνία και το περιβάλλον. Η κριτική θεώρηση, επομένως, της επιστημονικής φαντασίας συμβάλλει στην πληρέστερη κατανόηση των ιδεολογιών και πρακτικών των μετασχηματισμών που υφίστανται στην ανθρώπινη κοινωνία.

Η Μαρξιστική Κριτική¹ έχει παίξει σημαντικό ρόλο στην κριτική προσέγγιση της επιστημονικής φαντασίας κυρίως κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών του περασμένου αιώνα. Από το 1960, πολλές από τις πιο βαθυστόχαστες μελέτες του είδους πραγματοποιούνται, είτε με σαφή προσανατολισμό στο Μαρξισμό είτε επηρεασμένες από τις Μαρξιστικές ιδέες, οι οποίες υιοθετήθηκαν από το φεμινισμό, την αντιρατσιστική κριτική και τις Πολιτισμικές Σπουδές. Αν και σχετικά λίγες κριτικές μελέτες και συγγραφείς του είδους διακηρύσσουν ανοιχτά τη σχέση της επιστημονικής φαντασίας με το Μαρξισμό, εντούτοις τόσο η επιστημονική φαντασία όσο και το συναφές είδος της ουτοπικής φαντασίας έχουν βαθιές σχέσεις με τη Μαρξιστική

σκέψη ειδικότερα και τη σοσιαλιστική σκέψη γενικότερα. Με πιο απλούς όρους, η επιστημονική φαντασία, ως λογοτεχνικό είδος, σχετίζεται άμεσα με τον οραματισμό εναλλακτικών προσεγγίσεων της καθεστηκυίας τάξης πραγμάτων, συχνά υποδηλώνοντας κριτικές των σύγχρονων καταστάσεων ή τις πιθανές μελλοντικές συνέπειες των σύγχρονων κοινωνικών τάσεων. Ο οραματισμός της «αλλαγής», αναφορικά με ολόκληρο το ανθρώπινο είδος –ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης, γένους, χρώματος– ως αποτέλεσμα των επιστημονικών ανακαλύψεων και των τεχνολογικών εφαρμογών, τις οποίες χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για την κοινωνική εξέλιξη δεν αποτελεί θέμα μόνο της επιστημονικής φαντασίας, αλλά θεωρείται από τα σημαντικότερα θέματα της Μαρξιστικής Ουτοπίας (Csicsery-Ronay, 2003a).

Το άρθρο αυτό, το οποίο αποτελείται από πέντε ενότητες, διαρθρώνεται ως εξής: στην πρώτη ενότητα γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή των σοσιαλιστικών και Μαρξιστικών ιδεών στην επιστημονική φαντασία, η δεύτερη ενότητα αφορά στην Νέο-Μαρξιστική Κριτική της επιστημονικής φαντασίας ως μιας καθορισμένης δομής αντίληψη και ως ιδιαίτερος τρόπος θεώρησης του κόσμου, η οποία επιχειρείται από τους θεωρητικούς του είδους, η τρίτη ενότητα αναφέρεται στις απόψεις και τις κριτικές προσεγγίσεις του Fredric Jameson, η τέταρτη ενότητα αναφέρεται στις ιδεολογικές και κοινωνικο-πολιτικές «πραγματικότητες» της επιστημονικής φαντασίας και στις ιστορικο-υλιστικές «αναγνώσεις» αυτής και η πέμπτη ενότητα αφορά στις απόψεις των Μαρξιστών θεωρητικών για τους τεχνολογικούς και κοινωνικο-πολιτισμικούς μετασχηματισμούς της επιστημονικής φαντασίας και τις εκφράσεις της Ουτοπίας, κυρίως από τη Μαρξιστική-φεμινιστική θεώρηση.

1. Μαρξισμός, Επιστημονική Φαντασία και Ουτοπία

Η ουτοπική σοσιαλιστική σκέψη αποτελούσε ένα από τα χαρακτηριστικότερα μορφήματα επιρροών στην επιστημονική φαντασία του 19ου αιώνα, κυρίως στον αγγλόφωνο κόσμο και τη Ρωσία. Οι πλέον σημαντικές μορφές της αγγλόφωνης επιστημονικής φαντασίας από τα μέσα της δεκαετίας του 1880 έως τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως οι Edward Bellamy, William Morris, H.G. Wells, Jack London, ήταν όλοι σοσιαλιστές. Αν και από αυτούς μόνο ο Jack London ήταν δηλωμένος μαρξιστής, όλοι μοιράζονταν την ιδέα ότι ο επιστημονικός και ουτοπικός ρομαντισμός σχετίζεται με την κοινωνική μεταρρύθμιση και οραματίζονταν ένα τεχνοκρατικό, σοσιαλιστικό μέλλον, το οποίο κυριαρχείται από την Επιστήμη και την Τεχνολογία.

Στον Δυτικό Κόσμο, τα ουτοπιστικά έργα του H.G. Wells, όπως *A Modern Utopia* (1905), *The World Set Free* (1914) και *Men Like Gods* (1923), εκφράζουν το μοντέλο του τεχνοκρατικού κόσμου, το οποίο λειτουργεί με τη βοήθεια φωτισμένων επιστημόνων και μηχανικών και το οποίο κυριαρχείται από την Αριστερή κοινωνική

σκέψη πολύ πριν το 1930. Οι εικασίες που διατυπώνονται σχετικά με το θέμα της εξέλιξης, της κατάκτησης του διαστήματος, τον οικολογικό ιμπεριαλισμό και τις επιπτώσεις τους στην κοινωνία, την κουλτούρα και τον άνθρωπο, βασίζονται στην πεποίθηση ότι η Επιστήμη και η Τεχνολογία θα αναδιοργανώσουν πλήρως την ανθρώπινη κοινωνία και θα επηρεάσουν κάθε όψη της ζωής (Moylan, 1982, Huntington, 1982, Csicsery-Ronay, 2003a).

Στη Σοβιετική Ένωση, η ουτοπική επιστημονική φαντασία θεωρείται σημαντικό είδος της πολιτικής φαντασίας ανάμεσα στους ριζοσπάστες πριν το 1917 και έχει μεγάλη λαϊκή απήχηση, κυρίως τα πρώτα χρόνια της Επανάστασης. Από τις αρχές όμως της δεκαετίας του 1920, οι Σοβιετικοί συγγραφείς αποθαρρύνονται από το να γράφουν ουτοπική φαντασία, διότι ενδεχομένως θα αφυπνίζονταν οι λαϊκές προσδοκίες και συνεπακόλουθα η κριτική για τις συνθήκες που επικρατούσαν. Η αποθάρρυνση αυτή μετατράπηκε σε ενεργητική καταστολή με το δόγμα του Στάλιν, σύμφωνα με το οποίο η επιστημονική φαντασία δεν έχει καμία θέση στη σοσιαλιστική κοινωνία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μη δημοσιευτεί κανένα σοβαρό έργο επιστημονικής φαντασίας στη Σοβιετική Ένωση μέχρι και μετά το θάνατο του Στάλιν το 1953.

Στο τέλος της δεκαετίας του 1950, εποχή «αναθέρμανσης», ακολουθεί μία έκρηξη στη δημοσίευση εμπνευσμένων έργων κοινωνικής ουτοπιστικής επιστημονικής φαντασίας, η οποία αντιπροσωπεύεται κυρίως από τον Ivan Yefremov *Andromeda* (1959) και τους αδερφούς Strugatsky, οι οποίοι κατηγορήθηκαν για την απόκλιση από τις αντιλήψεις του Κόμματος όσον αφορά στην εικόνα του «Σοσιαλιστή» που προβάλλονταν στα έργα τους. Ως αντίδραση, οι Σοβιετικοί συγγραφείς επιστημονικής φαντασίας γίνονται ολοένα και πιο επικριτικοί προς το καθεστώς και συχνά αναγκάζονται να εκδίδουν τα έργα τους παράνομα, κυρίως τη δεκαετία 1970-1980. Από τη στιγμή, επομένως, που δεν υπήρχε ερέθισμα προάσπισης της κριτικής του καθεστώτος σε Μαρξιστική γλώσσα, δεν υπάρχει καμία σοβαρή θεωρία επιστημονικής φαντασίας με Μαρξιστικούς όρους (Gomel, 2004, SFS, 2004).

Την ίδια περίοδο στις Η.Π.Α., όπου η επιστημονική φαντασία αναπτύσσεται μέσα από τα λαϊκά έντυπα, οι σοσιαλιστικές ιδέες επηρεάζουν ελάχιστα τα έργα της μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο Wells παραμένει το πιο δυνατό πρότυπο του είδους, αλλά οι Αμερικανοί συγγραφείς επιλέγουν να παίρνουν από αυτόν, πρωτίστως τη δικαίωση της τεχνοκρατικής ελίτ. Το πρότυπο που κυριαρχεί δεν είναι του σοσιαλιστή επιστήμονα, ο οποίος εργάζεται για την επιστημονική αναδιοργάνωση της ανθρωπότητας, αλλά του πολυμαθούς μηχανικού-εφευρέτη, πρότυπο που ενσωματώνεται στη φιγούρα του Edison. Μετά την Ρωσική Επανάσταση, οι συγγραφείς επιστημονικής φαντασίας όχι μόνο γίνονται ολοένα και περισσότερο αντικομμουνιστές, αλλά και αντισοσιαλιστές, ενώ το κυρίαρχο μοντέλο είναι αυτό της εξερεύνησης του διαστήματος, της ρομποτικής, και της απόλυτης κυριαρχίας

των τρελών επιστημόνων. Αυτό που προβάλλεται στα έργα αυτής της περιόδου είναι το πρότυπο μιας θελκτικής, υψηλής τεχνολογίας κοινωνίας, η οποία οργανώνεται με βάση τις επιστημονικές αρχές.

Με το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και τις συνέπειές του, ο αντικομμουνισμός έχει εισχωρήσει τόσο στην καθημερινότητα του κάθε Αμερικάνου, που η Μαρξιστική σκέψη καθίσταται ανάθεμα. Ελάχιστοι συγγραφείς εμμένουν στη συγγραφή αντικαπιταλιστικών έργων, όπως οι Frederik Pohl, Cyril Kornbluth και βέβαια ο σοσιαλιστής Mack Reynolds, οι περισσότεροι όμως, όντας αντισοσιαλιστές, προβάλλουν το πρότυπο της ελεύθερης καπιταλιστικής οικονομίας και του ατομικισμού ως τη φυσική τάξη πραγμάτων του μέλλοντος. Ο όρος «Ουτοπία» συσχετίζεται με τον Σοβιετικό κομμουνισμό, επομένως τα έργα επιστημονικής φαντασίας κυριαρχούνται από αντι-ουτοπικά θέματα (Csicsery-Ronay, 2003a).

2. Νέο – Μαρξιστική Κριτική και Επιστημονική Φαντασία

Αυτό το αντι-ριζοσπαστικό και αντι-ουτοπικό κλίμα στο χώρο της Λογοτεχνίας αλλάζει τη δεκαετία του 1960. Εμπνευσμένο από τον αγώνα για πολιτικά δικαιώματα, την ανεξαρτησία πολλών Ευρωπαϊκών αποικιών και υποβοηθούμενο από την πρωτοφανή ευμάρεια και την τεχνολογική ανάπτυξη στις καπιταλιστικές δημοκρατίες, αναπτύσσεται ένα διεθνές πολιτισμικό κίνημα, το οποίο αντιτίθεται στους θεσμούς και τις πολιτικές της αστικής τάξης (Eagleton, 1996: 79-82). Παρά το γεγονός ότι υπάρχει μεγάλη διαφοροποίηση, όσον αφορά στους σκοπούς, ανάμεσα στις ομάδες, οι αντιλήψεις τους ενοποιούνται σε δύο χαρακτηριστικά: α) την αποδοχή των Μαρξιστικών ιδεών και β) την αποδοχή αυτού που ο Italo Calvino ονομάζει «ουτοπική επιταγή» (utopian charge), δηλαδή μια ακατανίκητη επιθυμία να αλλάξουν οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες στον κόσμο και να αρθεί το καθεστώς της φτώχειας, του ρατσισμού, της σεξουαλικής καταπίεσης και της οικονομικής εκμετάλλευσης – αμαρτήματα τα οποία η Μαρξιστική σκέψη θεωρεί ως αναπόσπαστες και αναγκαίες όψεις του καπιταλιστικού συστήματος.

Η «ουτοπική επιταγή», εκφρασμένη στο χώρο της θεωρίας της λογοτεχνίας της περιόδου αυτής, επηρεάζεται βαθιά από τις εργασίες των στοχαστών του «Κριτικού Μαρξισμού»², κυρίως από το συνδυασμό της Μαρξιστικής κριτικής για την καταπίεση και της Φροϋδικής ανάλυσης για τον ψυχαναγκασμό, όπως διατυπώθηκε από τον Marcuse, όπου δίνεται έμφαση στην κριτική επίγνωση της κουλτούρας, καθώς και στις διαλεκτικές σχέσεις που διέπουν την ιδεολογία, τη μορφή και το περιεχόμενο ενός λογοτεχνικού έργου (Eagleton, 1981:39-41). Τα γραπτά, κυρίως των Ernst Bloch και Herbert Marcuse, Walter Benjamin, Georg Lukács, στα οποία προτείνεται ότι η διαδικασία οραματισμού ουτοπικών λύσεων και η απεικόνισή

τους στην κουλτούρα είναι αναγκαία προϋπόθεση για τη σοσιαλιστική απελευθέρωση, ασκούν έντονη επιρροή στο Νέο Αριστερό Κίνημα που διαμορφώνεται στο χώρο της Λογοτεχνίας και της επαναστατικής κουλτούρας (Eagleton, 1981, 1996).

Την ίδια περίοδο, η επιστημονική φαντασία αποκτά τεράστια επιρροή στην αντιπολιτευτική σκέψη, φαινόμενο το οποίο γρήγορα αναγνωρίζεται από δημιουργικούς μελετητές των φιλολογικών και λογοτεχνικών κύκλων της Αριστεράς, οι οποίοι θεωρούν ότι οι απόψεις αυτές εκφράζονται με το καλύτερο τρόπο μέσα από τους εναλλακτικούς οραματισμούς της επιστημονικής φαντασίας, όπου η επίλυση τέτοιων προβλημάτων, έστω και αβέβαιη, την καθιστά ένα από τα κυρίαρχα όργανα έκφρασης της ουτοπικής σκέψης.

Στην Ευρώπη, βέβαια, όπου η Μαρξιστική σκέψη παραμένει καθηλωμένη στο πλαίσιο του ακτιβισμού των εργατικών σωματείων και η Μαρξιστική πολιτιστική θεωρία περιορίζεται ως πρακτική κοινωνιολογία της ταξικής κουλτούρας, δεν προκύπτει κανένα δοκίμιο Μαρξιστικής θεώρησης της επιστημονικής φαντασίας, παρά το περιστασιακό ενδιαφέρον που έδειξε ο Raymond Williams για το είδος (Williams, 1956, 1978), ένας από τους καθοδηγητές θεωρητικούς των υλιστικών πολιτισμικών μελετών (Csicsery-Ronay, 2003, Eagleton, 1996, Milner, 2003).

Στις Η.Π.Α., αντιθέτως, την ίδια περίοδο, υπάρχει μια έκρηξη ενδιαφέροντος προς την επιστημονική φαντασία, όχι μόνο από το Αριστερό κίνημα ακαδημαϊκών και φοιτητών, αλλά και από τη μαζική λαϊκή κουλτούρα, καθώς έργα όπως το *Dune* (1965) του Frank Herbert, *Stranger in a Strange Land* (1961) του Robert Heinlein, *Cat's Cradle* (1963) και *Sirens of Titan* (1959) του Kurt Vonnegut, γνωρίζουν πρωτοφανή, για έργο επιστημονικής φαντασίας, απήχηση.

Αρχίζει, επομένως, να σχηματοποιείται ένα νέο είδος επιστημονικής φαντασίας, καλλιτεχνικά και πολιτικά εκλεπτυσμένο, χαρακτηριστικό δείγμα του οποίου αποτελούν οι εργασίες των Philip K. Dick, Joanna Russ, Ursula K. Le Guin και Samuel Delany, και τίθενται οι προϋποθέσεις για την αποκρυστάλλωση μιας ριζοσπαστικότερης θεωρητικής προσέγγισης του είδους.

Το γεγονός, όμως, ότι στο μεγαλύτερο όγκο των παραγόμενων έργων επιστημονικής φαντασίας εκδηλώνεται ολοφάνερα η αποφυγή της κοινωνικής κριτικής και η υποστήριξη της κυρίαρχης ιδεολογίας του αστικού ατομικισμού, φέρνει σε αντίθεση του Μαρξιστές θεωρητικούς της επιστημονικής φαντασίας όσον αφορά στο ιδεολογικό περιεχόμενο του είδους. Για παράδειγμα, οι Franz Rottensteiner και Bruce Franklin θεωρούν ότι η Αγγλο-Αμερικάνικη επιστημονική φαντασία όχι μόνο αδυνατεί να έχει οποιαδήποτε Μαρξιστική θεώρηση του κόσμου, αλλά επιπλέον διάκεινται σαφώς αρνητικά προς τον Μαρξισμό και την κοινωνική αλλαγή. Η έμφαση στην ιδέα της αλλαγής και ταυτόχρονα η αποσιώπηση των παραγόντων που διαμορφώνουν αυτήν την αλλαγή καθιστούν την επιστημονική φαντασία ένα νέο είδος ναρκωτικού για τις λαϊκές μάζες, το οποίο προσφέρει στην εκπλήρωση των

επιθυμιών παρά στην επίγνωση (Rottensteiner, 1973). Ο Franklin αναφέρει ότι οι φιλοσοφικές βάσεις της Αγγλο-Αμερικάνικης SF μοιάζουν με αλλόκοτους αναχρονισμούς βασισμένους σε μεσαιωνικές μεταφυσικές και ότι τα περισσότερα έργα επιστημονικής φαντασίας φαίνονται τόσο παράλογα όσο και οι κοινωνίες που τα παράγουν, ανακλώντας απλώς τις πραγματικότητες αυτών των ετοιμοθάνατων αυτοκρατοριών. Οι φανταστικοί δια-γαλαξιακοί πόλεμοι και η κατάκτηση των εξωγήινων είναι φυσικά πολιτισμικά προϊόντα των κοινωνιών, οι οποίες σε ολόκληρη την ιστορική τους διαδρομή δεν έχουν να επιδείξουν παρά μόνο γενοκτονίες και καταστροφές (Franklin, 1973).

Η κύρια ανάπτυξη, εντούτοις, της θεωρίας της επιστημονικής φαντασίας προήλθε από την έκδοση του περιοδικού *Science-Fiction Studies*, το 1973, από τους Durko Suvin και R.D. Mullen, το οποίο γίνεται πρωταρχικής σημασίας τόπος έκφρασης της Νέο-Μαρξιστικής κριτικής της επιστημονικής φαντασίας.

Στο περιοδικό, το οποίο δεν διακήρυσσε ποτέ τον ιδεολογικό μονόδρομο, δημοσιεύονται σημαντικές μελέτες και μη-Μαρξιστών συγγραφέων (ο Mullen, ο ίδιος δεν ήταν Μαρξιστής), αλλά κυρίως καθίσταται το «σπίτι» για μια ομάδα Μαρξιστών θεωρητικών κριτικών, οι οποίοι συμφωνούν σε συγκεκριμένη συλλογιστική και καταβάλλουν προσπάθειες για την διεύρυνση αυτών των ιδεών. Εκτός του Suvin στην ομάδα αυτή συμπεριλαμβάνονται οι Frederic Jameson, Peter Fitting, Tom Moylan, Marc Angenot και Carl Freedman.

Αν και θα ήταν άτοπο να μιλήσει κάποιος για «σχολή» του *Science-Fiction Studies* περιοδικού, εντούτοις οι περισσότεροι συγγραφείς βασίστηκαν και ανέπτυξαν διεξοδικώς την έννοια της «κριτικής ουτοπίας», όπως τελικά ονομάστηκε από τον Moylan ο κεντρικός πυρήνας της φαντασίας της επιστημονικής φαντασίας (Moylan, 1982).

Η «κριτική ουτοπία» προέρχεται από κάποιες θεμελιώδεις ιδέες στην παράδοση του Κριτικού Μαρξισμού, όπως παρουσιάστηκαν στις εργασίες των T. W. Adorno, Walter Benjamin, Ernst Bloch, Antonio Gramsci και Raymond Williams καθώς και σε κάποιες εργασίες του Georg Lucats, όπου η κουλτούρα αναλύεται ως ιδέα της ταξικής κυριαρχίας με σκοπό τη δημιουργία μιας πειθαρχημένης και ταυτόχρονα επαναστατικής συνείδησης/επίγνωσης. Οι στοχαστές αυτοί επαναπροσδιορίζουν την ουτοπία ως απελευθερωτικό τρόπο σκέψης που κρατάει ζωντανή την ελπίδα για κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα. Διατυπωμένη με σαφήνεια, περισσότερο από μέρους του Bloch, η ουτοπία είναι ταυτόχρονα ένα όνειρο ελπίδας και καθοδήγησης της κοινωνικής ζωής και ένα εργαλείο αναγνώρισης και κρίσης των ιδεολογικών εμποδίων για την επίτευξη των ουτοπικών κοινωνικών μετασχηματισμών (Csicsery-Ronay, 2003a).

Στην προσπάθειά τους να ορίσουν την επιστημονική φαντασία ως λογοτεχνικό είδος και να τη διακρίνουν από το είδος που καλείται «fantasy»³ –προσπάθεια η οποία εκφράζεται από τα πρώτα τεύχη του περιοδικού *Science Fiction Studies*– οι Μαρξιστές

κριτικοί της επιστημονικής φαντασίας συνδέουν το είδος με τις προοδευτικές νεωτεριστικές τάσεις, την ουτοπική αισιοδοξία και την κοινωνική κριτική. Ο Suvin εισάγει σε δύο έννοιες, οι οποίες θεωρούνται πρωταρχικής σημασίας για την κριτική θεώρηση της επιστημονικής φαντασίας: τη γνωστική αποξένωση (cognitive estrangement) και τον νεωτερισμό/καινοτομία (novum). Στο έργο του *Metamorphoses of Science Fiction* (1979), όπου διατυπώνονται πληρέστερα οι θέσεις του για την επιστημονική φαντασία και αποτελεί ορόσημο και σημείο αναφοράς για κάθε θεωρητική προσέγγιση της επιστημονικής φαντασίας, ο Suvin ισχυρίζεται ότι η διάκριση της επιστημονικής φαντασίας από τις άλλες μορφές φαντασίας βασίζεται κατά κύριο λόγο στην γνωστική λειτουργία, η οποία οδηγεί τον αναγνώστη σε μία ορθολογική και ιστορική κατανόηση των πραγματικών καταστάσεων (Suvin, 1979:6).

Ένα κείμενο επιστημονικής φαντασίας παρουσιάζει όψεις της εμπειρικής πραγματικότητας του αναγνώστη και «καθίσταται αλλόκοτο/παράξενο» μέσω μιας νέας θεώρησης, «υποδηλώνοντας ένα νέο σύνολο προτύπων» (Suvin, 1979:6). Αυτή η αναδιαμόρφωση του οικείου, που ως νοητικό/γνωστικό σκοπό έχει την αναγνώριση και την παραδοχή της πραγματικότητας από μέρους του αναγνώστη, είναι ένας θετικός παράγοντας λογικής κατανόησης των υφιστάμενων κοινωνικών συνθηκών. Η γνωστική/νοητική διάσταση της επιστημονικής φαντασίας λειτουργεί όπως το επιστημονικό μοντέλο: η οικεία κατάσταση είναι είτε ορθολογικά υπολογισμένη, κατά προσέγγιση βέβαια, να αναδείξει τα υποκρυπτόμενα πρότυπα και τις βάσεις συλλογισμού (όπως για παράδειγμα, η φανταστική επαναστατική προβολή της Βικτωριανής ταξικής κοινωνίας μέσα από τους Morlocks και τους Eloi στο *Time Machine*, 1895), είτε είναι μία αναλογική αντικατάσταση του μη-οικείου, στο οποίο τα αθέατα στοιχεία θεωρούμενα με διαφορετικό τρόπο παρουσιάζονται ως ξένα, όπως για παράδειγμα η αντικατάσταση του Βρετανικού ιμπεριαλισμού από τους Αριανούς στο *The War of the Worlds*, 1898 (Suvin, 1975, 1978).

Στη γνωστική λειτουργία της επιστημονικής φαντασίας, ως σημείο διάκρισης από τα άλλα είδη φαντασίας, αναφέρεται και ο Freedman. Στο έργο του *Critical Theory and Science Fiction* (2000), επισημαίνει ότι η γνώση, η οποία επιτυγχάνεται σε ένα έργο επιστημονικής φαντασίας, είναι συχνά εντελώς φανταστική, αν και στηρίζεται σε στέρεες επιστημονικές αρχές. Η ειδοποιός διαφορά της επιστημονικής φαντασίας με άλλα είδη φαντασίας είναι ότι οι μετατοπίσεις της πρέπει να χαρακτηρίζονται από λογικό ειρμό και μεθοδικότητα. Στην πραγματικότητα, πρέπει να είναι επιστημονικές στο βαθμό που μιμούνται, ενισχύουν και επεξηγούν τη διαδικασία της διεργασίας της κατάκτησης της επιστημονικής γνώσης (Freedman, 2000:62-65). Η γνωστική αυτή διαδικασία επιτρέπει στην ουτοπία να αναδυθεί με αυθεντικό, κριτικό και μετασχηματιστικό τρόπο, και υπό αυτήν την έννοια, η δυναμική της επιστημονικής φαντασίας ταυτίζεται με την ελπίδα (Freedman, 2002).

Η «αποξένωση» (estrangement) της παραδοσιακής επιστημονικής φαντασίας

βασίζεται στο συμπερασμό και το ανέφικτο (impossible), είναι, επομένως, με περισσότερη ακρίβεια, το όχι ακόμα εφικτό (not-yet-possible), το οποίο δεν αποτελεί θέμα μίας αφηρημένης συζήτησης περί αισθητικής (Freedman, 2000:69). Το ανέφικτο, το οποίο εκφράζεται μέσα στην επιστημονική φαντασία συνδέεται άμεσα με την Μαρξιστική Θεωρία, καθώς ενσωματώνεται στην καθημερινότητα. Όπως αναφέρει ο Gramsci: «*Η δυνατότητα δεν είναι πραγματικότητα, αλλά εμπερικλείει την πραγματικότητα*» (Mieville, 2006).

Η επιστημονική φαντασία είναι ταυτόχρονα περιγραφικός και κριτικός όρος, του οποίου τα κριτήρια αξιολόγησης της αισθητικής αξίας ενός λογοτεχνικού έργου σχετίζονται περισσότερο με όρους γνώσης της κοινωνικής αλήθειας παρά με όρους της τέχνης. Σύμφωνα με τον Freedman, η κατηγοριοποίηση των έργων επιστημονικής φαντασίας του Suvin, καθίσταται έγκυρη, όταν κάποιος προσεγγίζει την επιστημονική φαντασία όχι με όρους πραγματικής γνώσης /επίγνωσης, αλλά ως «*γνωστική επίπτωση*» (cognitive effect) – μια ρητορική δομή που προκαλεί την αίσθηση της αληθινής γνώσης, επομένως μπορεί να αποκλείσει από την επιστημονική φαντασία πολλά έργα τα οποία μπορούν γενικά να θεωρηθούν ως επιστημονική φαντασία, διαθέτουν όμως μικρή γνωστική αξία, όπως για παράδειγμα το *Star Wars 1977* και *E.T. 1982* (Freedman, 2000: xvi). Από μία άποψη, η ιδέα του Freedman για την επιστημονική φαντασία συνοψίζει την άποψη του Suvin ότι η επιστημονική φαντασία υποδηλώνει με κριτικό τρόπο την ουτοπία, ακόμα και όταν αυτή δεν παρατίθεται σαφώς μέσα στη διήγηση (Bould, 2002).

Ένα άλλο στοιχείο, το οποίο ασκεί μεγαλύτερη επιρροή στην θεωρία της επιστημονικής φαντασίας ακόμα και από την γνωστική διάσταση, είναι η έννοια του Suvin για την *καινοτομία* (ponum). Το *ponum* είναι ο νεωτερισμός στα κείμενα επιστημονικής φαντασίας από όπου προέρχονται οι πιο σημαντικές διακρίσεις ανάμεσα στον κόσμο της ιστορίας και αυτόν του αναγνώστη. Πρακτικά το *ponum* εμφανίζεται ως δημιουργικό μύθευμα ή μια ανακάλυψη γύρω από την οποία οι χαρακτήρες και τα δεδομένα οργανώνονται σε έναν πειστικό, ιστορικά αληθοφανή τρόπο (Suvin, 1979: 64-65).

Ως προϊόν υλικής διαδικασίας, παράγει συνέπειες, οι οποίες προέρχονται λογικά από τις επιδιώξεις, στους υλικούς και κοινωνικούς κόσμους, με όρους ιστορικού τρόπου σκέψης, είτε αναφέρεται στην ιστορία της επιστήμης ή σε άλλους κοινωνικούς θεσμούς (Hollinger, 1999).

Ο Suvin, και αργότερα ο Freedman, υιοθετεί τον όρο από τον Ernst Bloch, ο οποίος αναφέρεται σε συγκεκριμένης υφής καινοτομίες στην ιστορία, οι οποίες αφυπνίζουν την ανθρώπινη συλλογική συνείδηση και εμπνέουν ελπίδες για θετικούς ιστορικούς μετασχηματισμούς. Η αξία μιας τέτοιας φιλοσοφικής θεώρησης του μελλοντικού προσανατολισμού για την αντίληψη της επιστημονικής φαντασίας είναι προφανής, καθώς η επιστημονική φαντασία ως είδος εξαρτάται από την ακα-

τάσβεστη επιθυμία του αναγνώστη να οραματίζεται πιθανούς μετασχηματισμούς της καθημερινότητας, είτε αυτοί οι μετασχηματισμοί οδηγούν σε μεγαλύτερη ελευθερία, σε τεχνολογικό δεσποτισμό, σε ονειρική έκσταση ή ακόμα σε έναν διαφορετικό καθημερινό κόσμο (Csicsery-Ronay, 2003a).

Αυτός ο συνδυασμός της κριτικής άρνησης και της διαδικασίας εκπλήρωσης επιθυμιών, ιδιαιτέρως ενεργός στην επιστημονική φαντασία, σχετίζεται με την υλοποίηση των επιθυμιών σε έναν φανταστικό κόσμο δομημένο όμως σε φαινομενικά ορθολογικές αρχές (Angenot & Suvin, 1979). Η διαλεκτική σχέση που υφίσταται ανάμεσα στην αποξένωση και την επίγνωση αναφέρεται στη δημιουργία ενός εναλλακτικού φανταστικού κόσμου, μέσω της άρνησης της παραδοχής ενός πεζού κόσμου για δεδομένο (Suvin, 1979:7-8)

Στο θεωρητικό αυτό πλαίσιο, οι Μαρξιστές κριτικοί της επιστημονικής φαντασίας προσπαθούν να προσδιορίσουν τα έργα, τα οποία μπορούν να διαμορφώσουν τη διπλή λειτουργία της κριτικής ουτοπίας, που είναι αφενός μεν να ασκεί κριτική στο status quo αφετέρου να προσφέρει ελπιδοφόρες εναλλακτικές, αφυπνίζοντας τους αναγνώστες σε πιθανές ανατρεπτικές καλλιτεχνικές δημιουργίες, καλλιεργώντας ένα ριζοσπαστικό πνεύμα. Κάποιες συγκεκριμένες εργασίες και συγγραφείς πληρούν τις προϋποθέσεις, ενώ ανάγουν την ιδέα της κριτικής ουτοπίας στην επιστημονική φαντασία σε πρώτη θέση. Σημαντικότερες ανάμεσα σε αυτές θεωρούνται *The Dispossessed* (1974) της LeGuin, *The Female Man* (1975) της Russ, του Delany *Triton* και το *Woman on the Edge of Time* (1976) της Marge Piercy. Οι νουβέλες αυτές αποξενώνουν όχι μόνο την έννοια της εμπειρικής πραγματικότητας, αλλά και την ίδια την έννοια της ουτοπίας, σύμφωνα με τον Moylan «απορρίπτοντας την ως λεπτομερές σχέδιο ενώ το διατηρούν ως όραμα» (Moylan, 1982).

Βασική επιδίωξη επίσης των Μαρξιστών κριτικών επιστημονικής φαντασίας είναι η διεξοδική επεξεργασία του περιεχομένου της κριτικής ουτοπίας στα πολυσύνθετα κείμενα του είδους, τα οποία αναδεικνύουν τις αντιφάσεις της αστικής ιδεολογίας, μολονότι προσπαθούν να τις καταστείλουν και να τις επιλύσουν. Πρότυπο αυτής της τάσης είναι ο Philip K. Dick, ο οποίος αποτελεί το υποκείμενο των περισσότερων Μαρξιστικών αναλύσεων από κάθε άλλο συγγραφέα επιστημονικής φαντασίας και εμπνέει μερικές από τις πιο βαθυστόχαστες κριτικές κειμένων από τους Μαρξιστές κριτικούς. Στον Dick βλέπουν έναν συγγραφέα, ο οποίος, παρόλο που αποστρέφεται όλες τις μορφές της πολιτικής θεωρίας, ανακλά την παράνοια, την ανασφάλεια και το κοινότοπο χάος, τα οποία είναι οι πραγματικές συνθήκες της κοινωνία του.

Ευλόγως, οι προαναφερόμενες εργασίες και συγγραφείς συνιστούν ένα γενικό πρότυπο κειμένων και συγγραφέων που κυριαρχούν μία συγκεκριμένη εποχή. Αργότερα, το πρότυπο αυτό διευρύνεται και συμπεριλαμβάνει «την κριτική δυστοπία», όρος ο οποίος αναφέρεται σε έργα των οποίων η σκοτεινή εικόνα της κοινω-

νίας προέρχεται από μια ανατρεπτική ουτοπική επιθυμία. Έτσι, έργα όπως η τριλογία του Kim Stanley Robinson *Orange Country* (*The Wild Shore*, 1984, *The Gold Coast*, 1986, *Pacific Edge*, 1990), της Octavia Butler (*Parable of the Sower*, 1993, *Parable of the Talents*, 1998) και της Marge Piercy *He, She and It* 1991, γίνονται αποδεκτά ως πρότυπα όμοια με αυτά της κριτικής ουτοπίας (Stillman, 2001, 2003).

3. Ασύλληπτα Μέλλοντα (*unimaginable futures*): Fredric Jameson

Διαφορετικό προσανατολισμό ακολουθεί ο Jameson, ο Μαρξιστής θεωρητικός με τη μεγαλύτερη, ίσως, επιρροή στον Αγγλόφωνο κόσμο. Ο Jameson προσεγγίζει την επιστημονική φαντασία με όρους προβληματικής των «γενικών α-συνεχειών»⁴ (Jameson, 1973), την «ουτοπική κάθαρση» ενός ιστορικά διεφθαρμένου κόσμου μέσω μιας κλιμακούμενης υπερφόρτωσης, κάποιας ύστατης έκρηξης πέρα από την οποία σκιαγραφείται η ανάδυση μιας νέας κοινωνικής τάξης πραγμάτων (Jameson, 1975a, 1975b). Για τον Jameson, η επιστημονική φαντασία έχει μικρό ενδιαφέρον ως πηγή της κριτικής ουτοπίας και περισσότερο ως χώρος για την ανάλυση αισθητικών προβλημάτων της μορφής, του είδους, των χαρακτηριστικών και της κατεύθυνσης μέσω των οποίων η σύγχρονη επιστημονική φαντασία επεξεργάζεται τα θεμελιώδη προβλήματα της θεώρησης του σύγχρονου κόσμου. Χαρακτηριστικό στοιχείο της προσέγγισης αυτής του Jameson είναι ότι επέλεξε να μελετήσει κείμενα ιδιόρρυθμα, τα οποία δεν υπόκεινται στους συνήθεις κανόνες και τα οποία δεν προσδιορίζονται με όρους της ουτοπίας, όπως για παράδειγμα: του Brian Aldiss *Non-Stop* (1958), της Le Guin *The Left Hand of Darkness* (1969) αντί του *The Dispossessed* και του Dick το *Dr Bloodmoney* αντί του *Ubik* (Jameson, 1975a, 1975b).

Τη δεκαετία του 1980, η προσέγγιση του Jameson παρεκκλίνει από το κυρίως ρεύμα της ουτοπικής Μαρξιστικής κριτικής της επιστημονικής φαντασίας, η οποία προσπαθούσε να επιβάλλει την θετική, διαφωτιστική και ελπιδοφόρα δυνατότητα της επιστημονικής φαντασίας ως κομιστή της ιστορικής συνείδησης στην σκοτεινή εποχή του ολοκληρωτικού καπιταλισμού (Fitting, 1998). Αντίθετα, επικεντρώνεται στην έννοια της αρνητικής ολότητας⁵, η οποία υφίσταται ως η διαλεκτική αντίθεση της ουτοπίας. Υπό αυτήν την έννοια, η ολότητα είναι μία έννοια του αμιγούς συστήματος των καπιταλιστικών σχέσεων, στις οποίες ο κόσμος είναι αντικείμενο μελέτης (Jameson, 1984, 1987). Στο δοκίμιο για τη θεωρία της επιστημονικής φαντασίας “Progress versus Utopia” (1982), διατυπώνει την άποψη ότι η επιστημονική φαντασία είναι φανταστικές μετατοπίσεις των παροντικών ιδεολογικών αντιφάσεων στο μέλλον. Στην καλύτερη περίπτωση, σημαντικές στοχαστικές εργασίες της επιστημονικής φαντασίας μπορούν να μας αφυπνίσουν στο γεγονός ότι είμαστε ανίκανοι να φανταστούμε οποιονδήποτε ουτοπικό μετασχηματισμό.

Στην εξαιρετική δυσκολία της «γνωστικής χαρτογράφησης» της ολότητας καθώς και την απεικόνιση της κατάρρευσης του νεωτεριστικού χωρόχρονου αναφέρεται και σε πιο πρόσφατες μελέτες του, όπως στην *Τριλογία για τον Άρη* (Mars trilogy) του Kim Stanley Robinson (Jameson, 2005), ενός από τους ελάχιστους συγγραφείς επιστημονικής φαντασίας, ο οποίος αντιμετωπίζει τις Μαρξιστικές και ουτοπικές ιδέες ως να έχουν τη δυνατότητα επιβίωσης στο μέλλον (Csicsery-Ronay, 2003a).

4. Επιστημονική Φαντασία και κοινωνικο-πολιτικές «πραγματικότητες»

Σχεδόν τριάντα χρόνια μετά την έκδοση του περιοδικού *Science Fiction Studies*, το Βρετανικό Μαρξιστικό περιοδικό *Historical Materialism* δημοσιεύει τις εργασίες του συμποσίου με τίτλο “Marxism and Fantasy” (2002), όπου επανέρχεται το θέμα για το αν η επιστημονική φαντασία ανήκει στο ευρύτερο είδος της φαντασίας, της οποίας τη δυνατότητα ως νοητικής λειτουργίας, αμφισβητούν έντονα οι Μαρξιστές, θεωρώντας την κατάλληλη να διαφθαρεί και να ανατραπεί από την καπιταλιστική χειραγώγηση της συνείδησης, προσεγγίζοντας την επιστημονική φαντασία με όρους του Ιστορικού Υλισμού (Csicsery-Ronay, 2003b).

Οι συμμετέχοντες στο συμπόσιο του *Historical Materialism* συντάσσονται σε δύο ομάδες. Η μία ομάδα προσπαθεί να διατυπώσει μία απολογία για τη φαντασία εκτός της επιστημονικής φαντασίας και σε αντίθεση με τη «σκληροπυρηνική» άποψη του Suvin. Στην κατηγορία αυτή συμπεριλαμβάνονται τα άρθρα του Mieville, του Bould, καθώς και οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις των Ernest Mandel και Steven Shaviro. Η δεύτερη ομάδα, η οποία αποτελείται κυρίως από σπουδαστές των φιλολογικών και πολιτισμικών μελετών, προσπαθεί να διερευνήσει με ποια μορφή και ποιο όνομα το είδος “fantasy” μπορεί να γίνει αποδεκτό από τη Μαρξιστική σκέψη. Οι μελέτες των τελευταίων, παρόλο που αναφέρονται στις ιδέες των Benjamin, Adorno, Lacan, Lefebvre, Althusser και Gramsci, εντούτοις δεν προσφέρουν αξιόπιστα ορθολογικά στοιχεία για την αποδοχή του είδους “fantasy” από την σύγχρονη Μαρξιστική κριτική, γεγονός που εκφράζεται κυρίως στις εργασίες των Carl Freedman “A Note on Marxism and Fantasy” και Frederic Jameson “Radical Fantasy”. Τόσο ο Freedman όσο και ο Jameson θέτουν τη διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην επιστημονική φαντασία και το “fantasy” στο πλαίσιο της υλιστικής βάσης συλλογισμού καθώς και των φιλοσοφικών και πολιτικών προσεγγίσεων-αντιπαραθέσεων της επιστημονικής φαντασίας.

Ο Jameson αναφέρεται στο «ιστορικό ίχνος» της επιστημονικής φαντασίας, επισημαίνοντας την παρουσία της ιστορικής συνείδησης μόνο σε κάποια έργα, όπως της Le Guin *Tehanu* (1991) και του Mieville *Perdido Street Station* (2000), στα οποία το μαγικό στοιχείο θεωρείται ως ιστορικό φαινόμενο της κοινωνικής δύναμης

(Jameson, 2002), ενώ ο Freedman θεωρεί ότι η υλιστική προοπτική του *Nevegyon* (1979-1987) του Samuel Delany, περιλαμβάνει φεμινιστικές και ψυχαναλυτικές εννοήσεις, όπως η κλασική Μαρξιστική ανάλυση για τον καθορισμό των κοινωνικο-οικονομικών σχέσεων και λειτουργεί ως υπέρτατο παράδειγμα μιας αφηρημένης ιδέας, η οποία αναφέρεται σε υλικής υπόστασης καταστάσεις (Freedman, 2002).

Στις κοινωνικο-πολιτικές «πραγματικότητες» της επιστημονικής φαντασίας και τη διαλεκτική σχέση του ατόμου με την κοινωνία ως βάση διαμόρφωσης και ανάπτυξης της κριτικής ιστορικής συνείδησης, στα έργα της Octavia Butler και του China Miéville, αναφέρονται και οι πρόσφατες προσεγγίσεις των Scott και Freedman αντίστοιχα (Scott, 2006, Freedman, 2006).

Το κυρίαρχο ρεύμα της κριτικής ουτοπίας που προέρχεται από την Μαρξιστική θεωρία επιστημονικής φαντασίας θεωρήθηκε περιορισμένου εύρους, όσον αφορά την κανονιστική αντίληψη του είδους για την αναζήτηση ιδανικών προτύπων. Επειδή το μεγαλύτερο μέρος της επιστημονικής φαντασίας είναι ιδεολογικά και αισθητικά συμβιβαστικό και συντηρητικό, οι ουτοπιστές Μαρξιστές θεωρητικοί απέφυγαν να εντρυφήσουν στα πλεονεκτήματα πολλών έργων, τα οποία είχαν μεγαλύτερη μαζική απήχηση (Pattinder, 2000:3). Επίσης, όπως αναφέρει ο Csicsery-Ronay, η σύγχρονη Μαρξιστική θεώρηση της επιστημονικής φαντασίας, μπορεί να κατηγορηθεί για την ανεπαρκή προσοχή στους τρόπους με τους οποίους οι τεχνο-επιστημονικές καινοτομίες έχουν μετασχηματίσει την κοινωνική ζωή σε παγκόσμιο επίπεδο –τη δυνατότητά τους να μετασχηματίζουν τα μέσα παραγωγής– και μέσω αυτών τα μοντέλα του κόσμου, τις πολιτισμικές αξίες και τα ανθρώπινα σώματα. Ο Jameson ασχολήθηκε, κατά κάποιο τρόπο, με τα θέματα αυτά στην εργασία του για το μεταμοντερνισμό και τον κινηματογράφο του Τρίτου Κόσμου, αλλά το ενδιαφέρον του στο χώρο αυτό περιορίστηκε στην επίδραση της τεχνολογίας στην Τέχνη, συνάγοντας συμπεράσματα για τις παγκόσμιες τάσεις μέσω της ελίτ τεχνουργημάτων (Csicsery-Ronay, 2003a).

5. Τεχνολογικοί και Κοινωνικο-Πολιτισμικοί Μετασχηματισμοί

Η θεωρητική γραμμή της κριτικής ουτοπίας βρίσκεται σε απόσταση και από τη φεμινιστική θεωρία επιστημονικής φαντασίας, καθώς οι θεωρητικοί της «κριτικής ουτοπίας» επιδεικνύουν ελάχιστο ενδιαφέρον στην φεμινιστική θεωρία, η οποία εκφράζεται στην επιστημονική φαντασία και η φεμινιστική σκέψη με τη σειρά της διατυπώνει σοβαρούς ιδεολογικούς προβληματισμούς για την παραδοσιακή ανδροκρατική απεικόνιση της ομοιογενούς «ανθρώπινης φύσης», όπως εκφράζεται στις κριτικές Μαρξιστικές θεωρήσεις της επιστημονικής φαντασίας (Csicsery-Ronay, 2003a, Hollinger, 2003, Lensing, 2006). Συγκεκριμένα, η φεμινιστική ουτοπική

φαντασία της δεκαετίας 1970 εστιάζει στο ρόλο που παίζει το φύλο στη διαδικασία δημιουργίας μιας καλύτερης κοινωνίας και, ενώ στα έργα της υπάρχουν κάποια στοιχεία τα οποία αναφέρονται στην Τεχνολογία, κυριαρχεί η ιδέα του διαχωρισμού των δύο φύλων.

Σημαντική εξαίρεση στην τάση αυτή αποτελούν τα έργα των Le Guin, *The Left Hand of Darkness* (1969), *The Dispossessed* (1974), Russ *The Female Man* (1975), Piercy *Woman on the Edge of Time* (1976), τα οποία αποτελούν ορόσημα στην διαδικασία αναγέννησης της ουτοπικής φαντασίας (Moylan, 1986:57-61). Στα έργα αυτά τα οποία εκφράζουν την προσωπική άποψη των συγγραφέων για την ιδανική κοινωνία, η «κουλτούρα» και η «φύση» εμφανίζονται ως αντιθετικές διαδικασίες. Η αντίθεση αυτή αναδεικνύεται τόσο στο έργο της Le Guin, η οποία τοποθετεί την ουτοπία σε έναν σκληρό κόσμο, στερούμενο από ζωή άλλη πέραν της ανθρώπινης, καθώς και στο έργο της Piercy *Woman on the Edge of Time*, στο οποίο η συνειδητοποίηση της ενσωμάτωσης του ανθρώπου σε ένα ευρύτερο οικολογικό σύστημα παρουσιάζει μια πιο σύνθετη όψη της ουτοπίας, η ιδέα της οποίας θεωρείται ως πολύπλοκη διαδικασία, η οποία ενέχει έναν απελευθερωτικό τρόπο σκέψης που κρατάει ζωντανή την ελπίδα για κοινωνική δικαιοσύνη (Lensing, 2006).

Διαφορετικές κριτικές θεωρήσεις προτείνονται από τις Haraway και Hayles, οι οποίες διατυπώνουν ανησυχίες για το πώς οι εξελίξεις στη σύγχρονη Επιστήμη και Τεχνολογία καθορίζουν την ίδια τη ζωή και κατά συνέπεια την ίδια την ανθρώπινη κοινωνία.

Η Donna Haraway, με τη βαθυστόχαστη, εναλλακτική προσέγγιση του θέματος των *cyborgs*, πυροδοτεί εκ νέου τους οραματισμούς της επιστημονικής φαντασίας, του ιστορικού υλισμού και του φεμινισμού. Για την Haraway, η σύγχρονη τεχνοκρατική και επιστημονική αντίληψη προάγει την κατάρρευση των κατηγοριών της κριτικής ουτοπικής σκέψης –να είναι κάτι σύμφωνο με τους φυσικούς νόμους– όπως ανάμεσα στα γένη, ανάμεσα στα ζώα και τους ανθρώπους και ανάμεσα στους ανθρώπους και τις μηχανές. Καθώς τα ιδιαίτερα γνωρίσματα που συγκροτούν τις ταυτότητες, κατακερματίζονται και διασκορπίζονται, το δίκτυο των συνδέσεων, το οποίο δημιουργήθηκε αρχικά για την επέκταση της καπιταλιστικής κυριαρχίας, κατά ειρωνεία της τύχης, δημιούργησε μία νέα κοινωνική οντότητα, τα *cyborgs*. Τα *cyborgs* χρησιμοποιούνται από την Haraway ως έμμεσο πρότυπο της θέσης του προλεταριάτου και της γυναίκας στο πατριαρχικό καθεστώς, είναι εκμεταλλευόμενα όντα, τα οποία είναι ικανά για τη διαμόρφωση ταξικής συνείδησης και επομένως ανατρεπτικά στην τελική τους ικανότητα να αποσπάσουν βίαια τον έλεγχο στα τεχνολογικά και επιστημονικά δίκτυα. Η εικόνα του κόσμου της Haraway, η οποία αναδύεται από την επιστημονική φαντασία, μετασχηματίζει την έννοια του *cyborg* σε σημαντικό παράγοντα ιστορικών αλλαγών και κυρίαρχη θεωρητική αναπαράσταση στις Μαρξιστικές-Φεμινιστικές Πολιτισμικές Μελέτες.

Στην παράτολμη διορατικότητά της, «το όριο ανάμεσα στην επιστημονική φαντασία και την κοινωνική πραγματικότητα είναι οπτική ψευδαίσθηση», χρησιμοποιεί το πρότυπο αυτό για μια δυναμική προσέγγιση των έργων της Octavia Butler, Joanna Russ και άλλων φεμινιστριών συγγραφέων επιστημονικής φαντασίας. Οι μελέτες της Haraway σχετίζονται περισσότερο με την επιστημονικο-τεχνική ορολογία, η οποία διαποτίζει την μεταμοντέρνα κουλτούρα, παρά με τους κριτικούς ουτοπιστές. Επιπλέον, ως θεωρία των πολιτικών δικτύων, η θεωρία των *cyborgs* υποδηλώνει μορφές ακτιβισμού, του οποίου ο οραματισμός σχηματίζεται με όρους των «ειρωνικών μύθων» της επιστημονικής φαντασίας (Csicsery-Ronay, 2003a, Hollinger, 2003).

Βασικό στοιχείο, επομένως, των Μαρξιστικών φεμινιστικών προσεγγίσεων της επιστημονικής φαντασίας είναι οι προκλήσεις και οι αμφισβητήσεις που τίθενται στη διαδικασία ανάγνωσης των πρακτικών και των πρωτοκόλλων της, καθώς οι πρακτικές αυτές και τα πρωτόκολλα αποκαλύπτουν τον τρόπο με τον οποίο οι ιστορίες δημιουργούν άλλους κόσμους. Ακριβώς επειδή οι νοητικές κατασκευές του υποκειμένου, της αναπαράστασης, της διαφορετικότητας αναπτύσσονται και συμπληρώνονται σε εξειδικευμένους κόσμους φαντασίας, η επιστημονική φαντασία μπορεί να εξερευνά αυτές τις διαδικασίες συλλογισμού, ως νοητικό πείραμα, στην εξελισσόμενη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο αφηρημένο και το συγκεκριμένο. Κατά συνέπεια, οι ιστορίες επιστημονικής φαντασίας δεν είναι απλώς προγραμματικοί «αντικατοπτρισμοί» συγκεκριμένων θεωρητικών αντιπαραθέσεων, αλλά μπορούν και ενσωματώνουν αυτές τις αντιπαραθέσεις στη ζωή και τις ενέργειες των υποκειμένων που οραματίζονται αυτούς τους φανταστικούς κόσμους, υποβάλλοντας τα υποκείμενα σε συγκεκριμένες νοητικές διεργασίες. Όπως αναφέρει η Le Guin (1976), οι ιστορίες επιστημονικής φαντασίας είναι «...νοητικά πειράματα που έχουν σκοπό όχι να προβλέψουν το μέλλον... αλλά να απεικονίσουν την πραγματικότητα». Αυτή η εν δυνάμει λειτουργία της επιστημονικής φαντασίας ως «νοητικό εργαστήριο» συμβάλλει όχι μόνο στη διαμόρφωση ενός ουτοπικού ιδεώδους για το μέλλον της επιστήμης, αλλά λειτουργεί και ως μέσον πειραματισμού και κριτικής της ίδιας της επιστημονικής γνώσης και των θέσεων που εκφράζονται σχετικά με την αυτή. Όπως και άλλα είδη κριτικού λόγου, τα κείμενα αυτά δημιουργούν μια κριτική απόσταση-στάση ανάμεσα στον παρατηρητή και το παρατηρούμενο, δημιουργώντας το πλαίσιο από-οικειοποίησης συγκεκριμένων όψεων της ανθρώπινης πραγματικότητας, «απο-πολιτογραφώντας» καταστάσεις ιστορικής αδικίας και καταπίεσης, τις οποίες, ενδεχομένως, θεωρούμε αναπόφευκτες, αν βέβαια μπορούσαμε να τις αντιληφθούμε (Hollinger, 1999, 2003).

Την ίδια άποψη εκφράζει και ο Steven Shaviro, ο οποίος θεωρεί την επιστημονική φαντασία σημαντικό πολιτισμικό τόπο διαλόγου για τους τεχνολογικούς και κοινωνικο-πολιτισμικούς μετασχηματισμούς. Για τον Shaviro, η επιστημονική φαντασία δεν είναι απλά μια προβολή στο μέλλον, ούτε αντανάκλαση των πολιτισμι-

κών αξιών του παρόντος. Είναι ένα λογοτεχνικό είδος «για τη σκιά που ρίχνει το μέλλον στο παρόν. Μας δείχνει πόσο έντονα κατατρυχόμαστε από καταστάσεις – φαντάσματα, οι οποίες δεν έχουν συμβεί ακόμα» (Shaviro, 2006).

Σήμερα, η επιστημονική φαντασία και η Κριτική Θεωρία κυριαρχεί η μία στην άλλη, και τα δύο είδη γραφής προσπαθούν να προβληματίσουν και να προκαλέσουν ανησυχία για τη σύγχρονη τεχνολογική, κοινωνική «πραγματικότητα». Ο Luckhurst στην εισαγωγή του ειδικού αφιερώματος του περιοδικού *Science Fiction Studies* “Techno culture and Science Fiction”, το οποίο αφορά κυρίως στις μελέτες του Jameson και της Haraway, αναφέρει ότι η ιδέα του ειδικού αφιερώματος εκφράζει την προσπάθεια εναρμόνισης νέων συσχετίσεων ανάμεσα στη σύγχρονη επιστημονική φαντασία και το σώμα της Κριτικής Θεωρίας, το οποίο επικεντρώνεται στον τεχνολογικό πολιτισμό (Luckhurst, 2006).

Αναφορές

- Angenot, M. & Suvin, D. (1979). Not Only but Also. “Reflections on Cognition and Ideology in Science Fiction and SF Criticism”. *Science Fiction Studies*, 6(2), 168-179
- Bould, M. (2002). Reviewed on *Historical Materialism*, 10(4), 297-305
- Csicsery – Ronay Jr., I. (2003a). “Marxist theory and science fiction” in James, E. and Mendlesohn, F. eds., *The Cambridge Companion to Science Fiction*, Cambridge University Press, pp 113-124
- Csicsery – Ronay Jr., I. (2003b). Editorial Introduction: Lucid Dreams, or Flightless Birds on Rooftops? “Symposium: Marxism and Fantasy”. *Science Fiction Studies*, 30(2)
- Fitting, P. (1998). “The Concept of Utopia in the work of Fredric Jameson”. *Utopian Studies*, 9(2), 8-17
- Franklin, H.B. (1973). “A Response from a Marxist”. *Science Fiction Studies*, 1(2) [no pagination]
- Freedman, C. (2000). *Critical Theory and Science Fiction*. Wesleyan University Press. Published by University Press of New England, Hanover and London
- Freedman, C. (2002). “A Note on Marxism and Fantasy”. *Historical Materialism*, 10(4), 261-271
- Freedman, C. (2006). “Speculative Fiction and International Law: The Marxism of China Miéville”. *Socialism and Democracy*, 20(3), 25-39
- Eagleton, T. (1981). *Ο Μαρξισμός και η Λογοτεχνική Κριτική*. Ύψιλον / βιβλία, Αθήνα.
- Eagleton, T. (1996). *Εισαγωγή στη Θεωρία της Λογοτεχνίας*. Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα
- Hollinger, V. (1999). “Contemporary Trends in Science Fiction Criticism, 1980-1999”. *Science Fiction Studies*, 26(2), 232-262
- Hollinger, V. (2003). “Feminist theory and science fiction” in James, E. and Mendlesohn, F. eds., *The Cambridge Companion to Science Fiction*, Cambridge University Press, pp. 125-136
- Jameson, F. (1973). “Generic Discontinuities in SF: Aldiss” *Starship*. *Science Fiction Studies*, 1(2), 57-68
- Jameson, F. (1973). “Marxism and the Interpretation of Science Fiction Studies”. *Science Fiction Studies*, 21, 57-68
- Jameson, F. (1975). “World Reduction in Le Guin: The Emergence of Utopian Narrative”. *Science Fiction Studies*, 2(3), 221-230
- Jameson, F. (1979). “Reification and Utopia in Mass Culture”. *Social Text*, 1(winter 1979), 130-148
- Jameson, F. (1987). “Shifting Contexts of Science Fiction Theory”. *Science Fiction Studies*, 14(2)
- Jameson, F. (2002). “Radical Fantasy”. *Historical Materialism*, vol. 10(4), 273-280
- Jameson, F. (2005). *Archaeologies of the Future*. Verso, London-New York

- Lensing, D. (2006). "The Fecund Androgyne: Gender and the Utopian / Dystopian Imagination of the 1970s". *Socialism and Democracy*, 20 (3): 87-103
- Luckhurst, R. (2006). "Introduction on Techno culture and Science Fiction". *Science Fiction Studies*, 33(1)
- Mandel, E. (2002). "Anticipation and Hope as Categories of Historical Materialism". *Historical Materialism*, vol. 10(4), 245-259
- Miéville, C. (2002). "Editorial Introduction". *Historical Materialism*, vol. 10(4), 39-49
- Moylan, T. (1982). "The Locus of Hope: Utopia versus Ideology". *Science Fiction Studies*, 9(2):159-166
- Moylan, T. (1986). *Demand the Impossible*. Methuen, London
- Scott, J. (2006). "Octavia Butler and the Base for American Socialism". *Socialism and Democracy*, vol. 20(3), 105-128
- Shaviro, S. (2006). "Prophecies of the Present". *Socialism and Democracy*, vol. 20(3), 5-24.
- Skordoulis, C. (2007). "Science and Worldviews in the Marxist Tradicion". *Science & Education*, ISSN 1573-1901 (online)
- Williams, R. (1980/2005). *Culture and Materialism*. Verso, London
- Stillman, P. (2001). "Dystopian Visions and Utopian Anticipation". *Science Fiction Studies*, 29(3), 365-382
- Stillman, P. (2003). "Dystopian Critiques, Utopian Possibilities and Human Purposes in Octavia Butler's Parables". *Utopian Studies*, 14 (1), 15-35
- Suvin, D. (1975). "Parables of De-Alienation: Le Guin's Widdershins Dance". *Science Fiction Studies*, 2(3), 265-274
- Suvin, D. (1978). "On What Is and Is Not an SF Narration". *Science Fiction Studies*, 5(1), 45-57

Σημειώσεις

1. Η Μαρξιστική Κριτική, μέρος ενός ευρύτερου σώματος θεωρητικής ανάλυσης, στοχεύει στην κατανόηση των ιδεολογιών, των ιδεών, αξιών και συναισθημάτων, μέσω των οποίων οι άνθρωποι βιώνουν τις κοινωνίες μέσα στις οποίες ζουν και τα οποία είναι προσιτά σε μας μέσω της Λογοτεχνίας (Ήγκλετον, 1981: 18).

2. Ο «Κριτικός Μαρξισμός» ή «Κριτική Θεωρία», όπως διαμορφώθηκε από τη δεύτερη γενιά στοχαστών, όπως ο Adorno, Horkheimer, Sartre, Lefebvre, Marcuse, αποτελεί σημαντικό ρεύμα του «Δυτικού Μαρξισμού», όπως εκφράστηκε από τους Lukacs, Korsch και τη Σχολή της Φραγκφούρτης. Ο «Κριτικός Μαρξισμός» συχνά εξισώνεται με τον Εγκελιανό Μαρξισμό και η θεωρία τους είναι περισσότερο διαλεκτική παρά ματεριαλιστική (Skordoulis, 2007).

3. Η προσπάθεια διάκρισης της επιστημονικής φαντασίας από τη «φανταστική» λογοτεχνία εκφράστηκε για πρώτη φορά στο Συμπόσιο με θέμα "Change, SF, and Marxism: Open or Closed Universes?" του περιοδικού *Science Fiction Studies* (vol.1:2, 1973 και vol.1:3, 1974), αργότερα στο Συμπόσιο "Marxism and Fantasy, Research in Critical Marxist Theory" του περιοδικού *Historical Materialism* (vol. 10:4, 2002) καθώς και στο περιοδικό *Socialism and Democracy* (vol. 20:3, 2006).

4. Ο Raymond Williams αναφέρει ότι το στοιχείο της «α-συνέχειας» από το συνήθη «ρεαλισμό» αποτελεί τη βάση διαμόρφωσης και λειτουργίας τόσο της συνειδητής επιθυμίας όσο και της συνειδητής ανησυχίας /προειδοποίησης που εκφράζονται στα κείμενα επιστημονικής φαντασίας (Williams, 1980/2005:198).

5. Η έννοια της «αρμονικής ολότητας» του Lucats αναφέρεται στην ικανότητα των μεγάλων καλλιτεχνών να μπορούν να συλλαμβάνουν και να ξαναδημιουργούν μια αρμονική ολότητα (totality) της ανθρώπινης ζωής. Σε μια κοινωνία όπου το γενικό και το επιμέρους, το νοητό και το αισθητό, το κοινωνικό και το ατομικό, διαχωρίζονται όλο και πιο πολύ από την «αλλοτρίωση» του καπιταλισμού, ο μεγάλος καλλιτέχνης ξαναενώνει τα στοιχεία αυτά διαλεκτικά σε μια σύνθετη ολότητα (Ήγκλετον, 1981: 54).